

Platforma de sprijin

Președinția Română
a Consiliului UE

BRIEF | DECEMBRIE 2018

Valori europene în contextul Președinției României la Consiliul UE

Alexandru Gabor

Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile

Articolul 2 (TUE)

Uniunea se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate caracterizată prin pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați.

Rădăcinile democrației europene

Comunitatea Europeană nu a fost proiectată pentru a fi o simplă piață comună sau un simplu mecanism de pacificare a vechilor rivalități de pe continent. Comunitatea europeană s-a născut într-un context al confruntării între două tipuri de idealuri politice, unul democratic, altul autoritar. Valorile europene, cu precădere ale libertății și democrației, au fost prezente de la început în viziunea Părinților Fondatori. Lumea liberă, a societăților deschise, a democrației și a pluralismului s-a confruntat timp de 50 de ani cu lumea neliberă, a partidului unic, a societăților închise din est. Cuvintele unuia dintre Părinții Fondatori ai UE, Konrad Adenauer, redevin, astăzi, mai acut actuale: „Unitatea europeană a fost un ideal al unei mâini de oameni. Ea a devenit o speranță a unei majorități dintre noi. Astăzi, ea este o necesitate pentru fiecare dintre noi. **Unitatea europeană este necesară pentru libertatea și pentru securitatea noastră**”¹ (1954).

¹ Konrad Adenauer and the European Integration, KAS, disponibil la https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=90b35710-947e-00bf-9779-bbab91844282&groupId=252038.

După căderea Zidului Berlinului, o graniță simbolică și fizică ce a separat familia europeană pentru mai bine de patru decenii, s-a înfiripat convingerea greu de strămutat că Estul și Centrul Europei vor recupera treptat decalajul democratic și de dezvoltare. Desigur, cu ajutor de la țările avansate ale Europei. Nu exista însă decât o direcție, cea euro-atlantică. Timp de două decenii de euforie democratică, consensul politic al spațiului ex-comunist a fost reprezentat de valorile democrației liberale în cadrul Comunității Europene, dublat de garanțiile de securitate ale NATO. Libertate, economie de piață, pluripartidism și stat de drept nu sunt concepte necunoscute membrilor de după 1989 ai Uniunii Europene. Unii istorici au subliniat că trebuie să vorbim despre o renaștere a democrației în Est, nu de un edificiu complet nou. Pe de altă parte, este drept că experiențele democratice interbelice au fost mai degrabă firave.

După Revoluțiile din 1989 s-a conturat ceea ce s-ar putea numi o paradigmă idealistă a triumfului democrației în sens occidental. Ea a fost îndatorată, de bună seamă, concepției că Istoria a ajuns la un final, că avem un consens covârșitor asupra cadrului instituțional în care cetățenii Europei vor să trăiască. Credința europeană a fost că orice adversar al democrației liberale nu va avea nicio șansă pe bătrânul continent. Lecțiile secolului XX au fost considerate însușite, iar experiența celor două totalitarisme, fascist și comunist, a ilustrat pentru câteva generații ce înseamnă abandonul valorilor moștenite din Epoca Luminilor. Traumele adânci păstrate în memoria europeană privind ingineria socială totalitară încă nu sunt vindecate.

Prima referință în tratatele EU la valorile europene apare încă din 1992, în Tratatul de la Maastricht. În nota sa introductivă, Tratatul din 1992 menționează **„atașamentul față de principiile libertății, democrației, respectului pentru drepturile omului și libertățile sale fundamentale și față de statul de drept”**. Ar fi o eroare însă să credem că edificiul european a fost animat, la începuturi, de o viziune limitată, redusă la integrare economică și reconciliere pe plan european între foștii beligeranți.

Criza valorilor europene – cât este de adâncă?

Climatul politic actual al Europei nu pare să fie sub cele mai bune auspicii sau, cel puțin, nu la înălțimea așteptărilor privind evoluțiile naționale și europene. Populismul, derivatele autoritare ale membrilor recenți ai UE, Brexitul și o recrudescentă a naționalismului etnic revin constant

Indicatori și tendințe pentru democrație:

- 55% dintre cetățeni sunt satisfăcuți de funcționarea democrației în țara lor (Democracy on the Move, Eurobarometer Survey 89.2 of the European Parliament)
- 46% dintre cetățeni sunt satisfăcuți de funcționarea democrației în UE (Democracy on the Move, Eurobarometer Survey 89.2 of the European Parliament)
- Țările est-europene înregistrează în 2018 cea mai mică medie (EIU Democracy Index)
- Un regres minor s-a înregistrat în indicatorii democrației și pentru țările Europei de Vest (EIU Democracy Index)

în rândul temerilor exprimate de analizele politicii europene. Pe de altă parte, există, fără îndoială, și o tendință de a omite poveștile de succes din Europa.

Cele mai recente rapoarte și analize bazate pe indicatori cantitativi relevă un regres sau o criză a valorilor democratice, nu doar în Europa, ci la nivel global. Potrivit Freedom House, intrăm în al 12-lea an de regres democratic la nivel global, cu câteva țări europene pe lista declinului democratic cel mai sever – Turcia, Ungaria și Ucraina. În mod special, evoluția Turciei rămâne o sursă de angoasă pentru observatori, trecerea ei de la statutul de „parțial liberă” la „stat neliber” în 2017 fiind o exemplu grăitor despre reversibilitatea ordinii democratice.

Deși firave, există suficiente semne de speranță că principiile postbelice ale democrației în Europa – echilibrul instituțional, pluripartidismul, fragmentarea puterii, promovarea

Indicatori și tendințe pentru sistemul de justiție:

- 56% dintre europeni consideră sistemul lor de justiție funcționează bine și foarte bine în ceea ce privește independența judecătorilor și a curților (Perceived independence of the national justice systems in the EU among the general public, Mai 2018)
- 72% dintre europeni consideră că independența sistemului de justiție este afectată de presiuni din partea guvernului și a politicienilor (Perceived independence of the national justice systems in the EU among the general public, Mai 2018)
- În opt țări europene se constată un regres pentru Indexul care măsoară statul de drept (WJP 2018)
- Danemarca, Franța, Norvegia, Portugalia și Spania sunt singurele țările europene care au înregistrat creșteri ale indexului pentru stat de drept (WJP 2018)

pluralismului, consolidarea instituțiilor moderatoare independente, de pildă Curțile Constituționale – nu sunt abandonate, nici la nivelul retoricii, nici la nivelul practicii politice. Vorbim, de exemplu, despre un „val populist european”, însă există și excepții de la așa-numitul trend european. De pildă, la alegerile din 2017 din Austria, un politician al Verzilor, Alexander Van der Bellen, l-a învins pe populistul de dreapta Norbert Hofer, ceea ce semnifică faptul că există un sistem imunitar care poate reacționa la contaminarea populismului.

Valorile democrației liberale sunt uneori contestate frontal, alteori sunt subminate sistematic în umbra unor narațiuni meticuloase fabricate. Reacțiile instituțiilor europene la derapajele autoritare par, din păcate, lipsite de vigoare. **Avem o criză a valorilor democratice și societății deschise, dublată de o criză a reprezentării politice, marcate deseori prin votul pentru partide anti-sistem.** Nu putem discuta de o recesiune democratică în Europa. Uniunea Europeană rămâne un spațiu privilegiat în context global, concentrând cele mai consolidate democrații din lume.

„Coeziunea, o valoare europeană comună”

România va prelua mandatul președinției Consiliului Uniunii Europene cu un motto centrat pe valoarea coeziunii, ca una dintre reperele valorice cardinale ale familiei europene. După „O Europa care protejează”, sloganul președinției austriece, și „Uniți, suntem puternici”, ales de președinția bulgară, motto-ul României subliniază „importanța reîntoarcerii la obiectivele fundamentale ale construcției comunitare”. Termenul de coeziune, așa cum a fost definit de Actul Unic European în 1986, semnifică „reducerea disparităților între diversele regiuni ale

Uniunii Europene și a decalajului de dezvoltare a regiunilor cel mai puțin privilegiate”.

Valoarea coeziunii asumată de președinția României rămâne una extrem de importantă la nivel european. Coeziunea și reducerea disparităților de dezvoltare regională nu se poate duce însă la bun sfârșit fără asumarea principiilor de bună guvernare. Aici, sub umbrela conceptului de bună guvernare, sunt incluse protecția drepturilor omului, echilibrul instituțional, supremația domniei legii și o administrație unde valoarea integrității este centrală. Coeziunea europeană poate fi înțeleasă și într-un sens al valorilor comune, de formare a unei conștiințe civice europene, deschise și tolerante.

Cele două mandate anterioare României și-au asumat ca priorități creșterea economică, economia digitală, securitatea și stabilitatea, coeziunea cu Balcanii de Vest (Bulgaria) și, respectiv, migrația, competitivitatea și stabilitatea (Austria). Cu

toate acestea, cele două programe strategice subliniază, în mai multe rânduri, importanța valorilor europene împărtășite. Președinția bulgară „își va concentra eforturile pe tema valorilor europene și a legăturilor dintre cetățenii europeni” (p.9), iar documentul strategic al președinției austriece insistă asupra protejării „valorilor democratice și a drepturilor universale și civile ale omului”, cu o referință directă către articolul 2 (TEU) și către principiul ordonator al statului de drept (p.30).

România va face echipă în mecanismul președinției rotative a Consiliului Uniunii Europene cu Finlanda și Croația, prima dintre ele urmând să preia mandatul în luna iunie 2019. Un mandat judicios al României, dacă și-ar asuma centralitatea valorilor exprimate în articolul 2 TUE, poate facilita misiunea următoarei Președinții, exercitate de Finlanda. În cadrul *Europe*

Indicatori și tendințe pentru drepturile omului (Fundamental Rights Report 2018, FRA):

- 43% dintre cetățenii europeni consideră drepturile omului între cele mai importante valori
- 46% dintre europeni consideră că protejarea drepturilor omului ar trebui să fie o prioritate între valorile promovate de UE
- Drepturile fundamentale ale omului cunosc un declin accentuat în două țări europene, Polonia și Ungaria
- Discriminarea pe criteriul vârstei, discriminarea pe baze etnice și religioase, violența domestică împotriva femeilor și drepturile sociale ale copilului reprezintă principalele motive de îngrijorare pentru ansamblul drepturilor omului în Europa

Forum Turku, un eveniment tradițional al Universității din Turku, premierul finlandez Juha Sipilä s-a întâlnit cu reprezentanți ai mediului academic și ai societății civile, care au coredactat un document comun intitulat [10 kirjoitusta Euroopasta](#) („10 scrieri despre Europa”). Acest document este deschis de o pledoarie a ministrului de Justiție Antti Häkkinen pentru „consolidarea statului de drept în UE”. **Într-un scenariu prospectiv, temele statului de drept, ale migrației, egalității între femei și bărbați, importanței unei conștiințe civice în rândul tinerilor se vor regăsi în programul strategic finlandez, ce urmează a fi publicat în primăvara lui 2019.**

Un instrument al valorilor europene – cum poate fi optimizat?

În luna iunie 2018, Comisia Europeană a emis Regulamentul pentru Programul Drepturi și Valori, cu un buget de aproximativ 640 milioane euro pentru a promova egalitatea și drepturile omului, implicarea cetățenilor și participarea în viața democratică a Uniunii Europene și pentru a combate violența sub toate formele sale (copii, femei, tineri sau violența contra grupurilor de risc). Documentul reamintește că statele membre ale Uniunii au datoria de a prezerva un set de valori comune, anume pluralismul, nondiscriminarea, toleranța, justiția, solidaritatea și egalitatea dintre femei și bărbați. Potrivit articolul 3 TUE, Uniunea Europeană și-a asumat obligația de a promova pacea și valorile europene, așa cum sunt enumerate în articolul doi al Tratatului.

Comitetul Economic și Social European (EESC) [a salutat](#) propunerea Comisiei, a opinat că este nevoie de o suplimentare de fonduri și a indicat o serie de ajustări, ce pot fi luate în considerare în viitor. Dintre acestea, inovarea instrumentelor de finanțare și deschiderea către organizațiile societății civile sunt menite a facilita o sferă civilă vibrantă și diversă. [Declarația](#) președintelui EESC², Luca Jahier, cu ocazia seminarului de la Atena, noiembrie 2018, merită citată pe larg: „**Mie îmi este limpede că valorile**

Indicatori și tendințe pentru egalitatea între femei și bărbați (Gender Equality Index 2017 - Measuring gender equality in the European Union 2005-2015):

- 40% dintre cetățenii europeni consideră egalitatea dintre femei și bărbați între cele mai importante valori
- Persistă inegalități semnificative în două dimensiuni, accesul în poziții de decident și distribuția sarcinilor domestice (Gender Equality Index 2017)
- Inegalitățile de gen se suprapun cu alte tipuri de inegalități, corelate cu vârsta, educația, maternitatea, țara de origine și prezența dizabilităților

² EESC, European Economic and Social Committee, **”To reassert European values, civil society needs to become their main promoter in times when liberal democracy is endangered”** (disponibil la <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/press-releases/reassert-european-values-civil-society-needs-become-their-main-promoter-times-when-liberal-democracy-endangered>)

europene trebuie să învingă forțele iliberale și alți factori erozivi, pentru că datorăm acestor valori faptul că Europa este astăzi un loc mai bun pentru fiecare cetățean al ei”.

Pe de altă, evoluțiile politice din fostul spațiu comunist reprezintă motive serioase de îngrijoare pentru societatea civilă europeană. În ianuarie 2018, 80 de ONG-uri din 22 de țări europene au lansat [un apel](#) pentru politică socială europeană ghidată de valori și perfectarea unui instrument pentru a sprijini valorile europene. În a doua jumătate a anului 2018, Programul Drepturi și Valori al Comisiei a primit, [din partea societății civile polone](#), câteva sugestii de ameliorare: deschiderea liniilor de finanțare către ONG-uri care își desfășoară activitățile la „firul ierbii”, mărirea fondului alocat promovării valorilor europene, simplificarea regulilor de acces la instrumentul Drepturi și Valori, extinderea tematică a fondului pentru a adresa în mod special standardele democratice, statul de drept și drepturile omului.

Recomandări ale societății civile

Articolul 2 al Tratatului UE prevede că „Uniunea se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților”. Aceste valori au o semnificație universală, nu una specifică unui spațiu geografic determinat. Ele fac parte dintr-o viziune comună asupra democrației politice, împărtășită de actori diferiți, din tot spectrul politic.

Democrația este un proces dinamic, nu o condiție naturală a regimurilor politice. Societatea civilă este parte integrantă a acestui proces de flux-reflux al considerației pentru valori democratice și poate avea un rol determinant dacă își asumă anumite priorități legate de cadrul macro-instituțional, respectiv o agendă orientată către valorile societății deschise, inclusive, pluraliste, tolerante. **Este de salutat că președinția României a Consiliului UE și-a asumat valorile europene în rândul celor patru priorități enunțate și considerăm că un set de acțiuni specifice ar reconsolida angajamentul membrilor UE față de valorile europene, așa cum sunt stipulate în Articolul 2 TUE, într-un climat politic marcat de multiple incertitudini față de viitorul Europei.**

Recomandări ale societății civile în ceea ce privește valorile europene în contextul Președinției României la Consiliul UE:

- 1. Valorile pro-europene și pro-democratice trebuie susținute activ** de guvernele europene și organizațiile societății civile, într-un context de regres continental al încrederii în mecanismele democratice.
- 2. Drepturile omului, statul de drept, pluralismul, libertatea, demnitatea umană trebuie considerate valori nenegociabile** și trebuie promovate de către toți actorii scenei politice.

3. **Programul Drepturi și libertăți al Comisiei Europene trebuie modificat** astfel încât organizațiile neguvernamentale de la „firul ierbii” să poată beneficia direct de liniile de finanțare.
4. **Fondurile pentru prezervarea și promovarea unei Uniuni Europene fundamentate pe valorile consfințite la Articolul 2 TUE trebuie suplimentate progresiv.**
5. **Comisia Europeană trebuie să instituie un mecanism suplimentar de evaluare juridică a legilor adoptate pentru transpunerea Directivelor europene**, astfel încât guvernele să nu poată folosi legiferarea la nivel național pentru a limita spectrul activităților societății civile.
6. **Guvernele naționale care inițiază acțiuni contrare prevederilor Articolului 2 TUE trebuie invitate de Comisia Europeană pentru clarificări**, în cazul în care mecanismele interne de *checks and balances* nu reacționează în fața derapajelor.
7. **Comisia Europeană ar putea iniția un program european comun de educație civică**, apelând la expertiza societății civile, ținând cont de faptul că segmentele cele mai dezamăgite de funcționarea democrației sunt tinerii cu vârste cuprinse între 18 și 26 de ani.
8. **Un viitor Instrument al Valorilor Europene și alte programe de finanțare dedicate prezervării cetățeniei democratice și europene trebuie decuplate de la guvernele naționale**, pentru a edifica un spațiu civic independent și trebuie să adreseze recomandările Parlamentului și CESE privind creșterea bugetului la 1,2 mld euro.
9. **Comisia Europeană poate extinde măsurile pentru a contracara centrele de *fakenews* și discurs anti-democratic**, alături de un program de stimulare a jurnalismului independent.
10. **Comisia Europeană trebuie să instituie un mecanism de intervenție rapidă pentru atacurile împotriva societății civile** în sens larg, astfel încât sindicatele, universitățile sau ONG-urile aflate în dificultate să se poată adresa UE pentru consultanță juridică și conservarea unui spațiu civic protejat de ingerințe nelegitime.

Platforma RO2019 a societății civile este o inițiativă neguvernamentală a [Europuls – Centrul de Expertiză Europeană](#) și a [Fundației pentru Dezvoltarea Societății Civile](#), lansată în 2016 pentru a sprijini pregătirile pentru Președinția Română a Consiliului UE din prima jumătate a lui 2019. Proiect neutru din punct de vedere politic, RO2019 își propune să coaguleze eforturile societății civile românești din țară și din străinătate pentru a asigura trecerea cu succes a celui mai important test de maturitate al României de la aderarea la UE în 2007.